

Bóna, Martin; Barta, Peter; Ragač, Radoslav; Pivko, Daniel

Výsledky doterajšieho výskumu hradu Revište

Archaeologia historica. 2014, vol. 39, iss. 2, pp. 563-579

ISSN 0231-5823 (print); ISSN 2336-4386 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/130329>

Access Date: 28. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

VÝSLEDKY DOTERAJŠIEHO VÝSKUMU HRADU REVIŠTE

MARTIN BÓNA – PETER BARTA – RADOSLAV RAGAČ – DANIEL PIVKO

Abstrakt: Príspevok referuje o výsledkoch interdisciplinárneho pamiatkového výskumu zrúcaniny Revištského hradu, ktorý sa uskutočnil v roku 2012 v súvislosti s prípravou obnovy pamiatky. Architektonicko-historický výskum bol zameraný na nadzemné konštrukcie a spoločne s dendrochronologickým, archívnym a petrografickým výskumom priniesli nové zistenia, ponúkajúce aktuálny pohľad na stavebný vývoj i časové zaradenie jednotlivých vývojových etáp hradného komplexu, ako aj na jeho postupný zánik.

Kľúčové slová: Slovensko – stredovek – novovek – hrad – architektonický výskum – dendrochronologický výskum – archívny výskum – petrografický výskum.

The Revište Castle: Current state of research

Abstract: This contribution presents the results of interdisciplinary heritage research into the ruin of Revište Castle conducted in 2012 in connection with the planned restoration of this monument. Historic architectural investigation centred on overground constructions has brought, together with dendrochronological, archive, and petrographic research, novel information providing a current view on the building development and chronology of individual phases of the castle complex, as well as on its gradual decline.

Key words: Slovakia – Middle Ages – modern age – castle – architectural research – dendrochronological research – archive research – petrographic research.

Zrúcanina hradu tvorí súčasť siete stredovekých fortifikácií v údolí stredného Hrona. V súvislosti s prípravou pamiatkovej obnovy hradnej zrúcaniny sa v roku 2012 zrealizoval architektonicko-historický výskum zameraný na nadzemné murované konštrukcie pamiatky a spolu s dendrochronologickým, archívnym a petrografickým výskumom nadviazali na staršie povrchové prieskumy hradnej zrúcaniny.¹ Vďaka interdisciplinárnemu zameraniu pamiatkového výskumu sa novými poznatkami podarilo osvetliť neznáme skutočnosti o stavebnom vývoji pamiatky a o jej postupných premenách.



Obr. 1. Údolie Hrona s hradom Revište v popredí na fotografii spred polovice 20. storočia. Zbierka J. Petrakoviča.

Abb. 1. Gran-Tal mit Burg Revište im Vordergrund auf einer Fotografie vor Mitte des 20. Jhdts. Sammlung J. Petrakovič.

Architektonicko-historická analýza sa uskutočnila povrchovým prieskumom všetkých častí murív prístupných bez lešenia a pre vyhodnotenie nálezových situácií sa využili historické vyobrazenia a fotografie, ako aj geodetické zameranie hradu z roku 1977.

¹ Architektonicko-historický výskum uskutočnil Ing. arch. Martin Bóna, dendrochronologický výskum Mgr. Peter Barta, PhD., archívny výskum PhDr. Radoslav Ragač, PhD., a petrografický výskum Doc. RNDr. Daniel Pivko, PhD.

Dendrochronologický výskum sa zamerával na analýzu vzoriek stavebného dreva odobratých z jednotlivých častí zrúcaniny elektrickou pílou. Išlo o štyri dubové a päť jedľových vzoriek tvoriacich zvyšky lešenia, ochodze, stužovacích klieštín a okenného prekladu. Dreviny boli identifikované podľa Schweingrubera (1990). Na transverzálnych rezoch vzoriek boli preparované dve rôzne meracie dráhy, ktorých priebeh závisel od zachovania vzorkovaného prvku a pravidelnosti rastu letokruhov. Šírka letokruhov sa merala s presnosťou 0,01 mm a namerané dáta sa spracovávali v prostredí PAST4 (Knibbe 2011). Na hodnotenie výsledkov synchronizácie strednej krivky každej zo vzoriek s referenčnými krivkami sa použili štandardné ukazovatele: T_{BP} , T_{HO} a súbežnosť vzorky a referenčnej chronológie vyjadrená v percentách (GI). Ako referenčné chronológie sa použili jedľová chronológia ABNCAR07 a české a moravské dubové štandardné chronológie czges2004 a morges2010_det.² Z celkového počtu deviatich vzoriek sa podarilo datovať šesť.

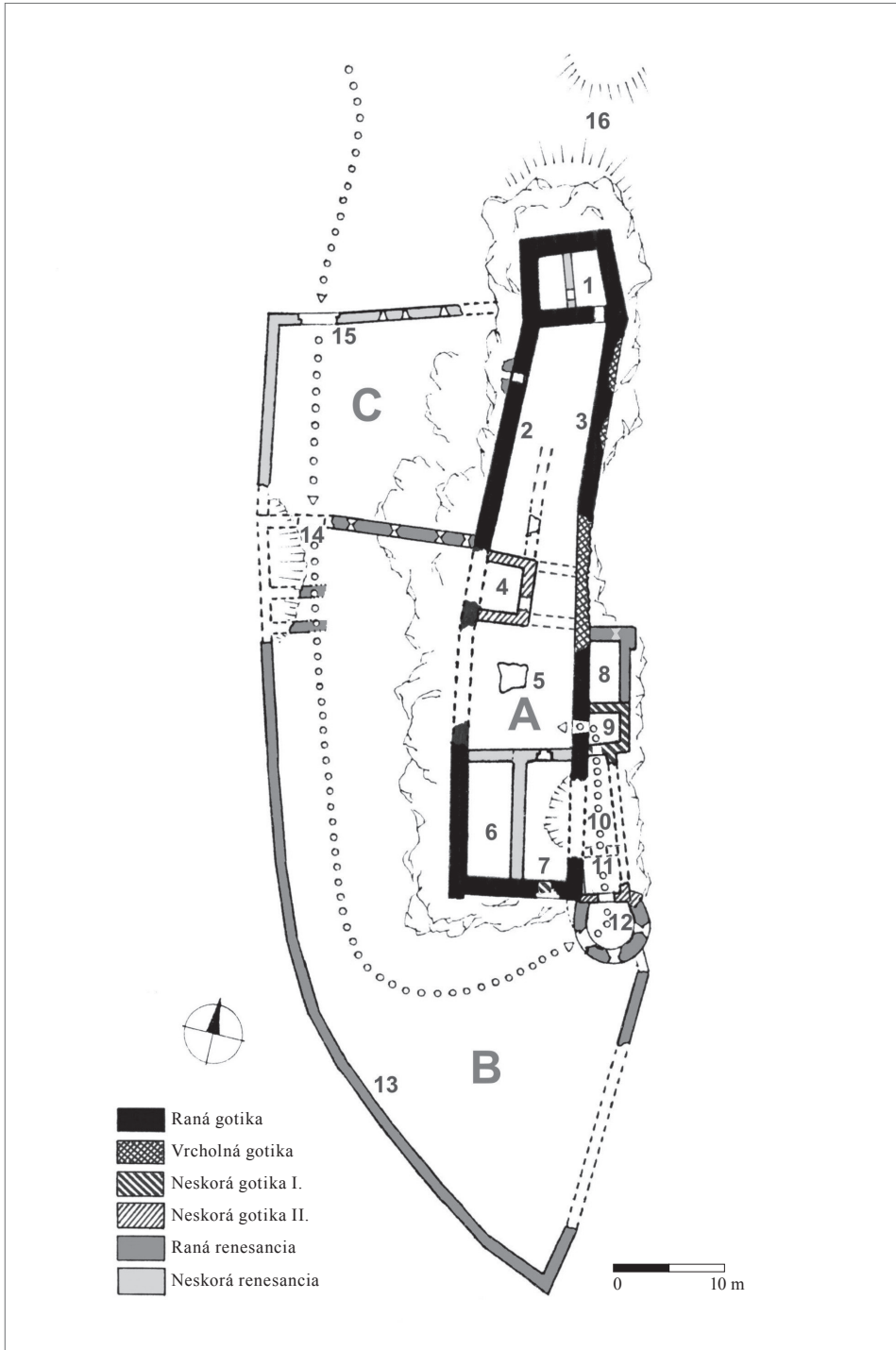


Obr. 2. Letecký pohľad na Revíšte od juhozápadu. Foto J. Ornth, 2012.
Abb. 2. Luftbild der Burg Revíšte von Südwesten. Foto J. Ornth, 2012.

Archívny výskum bol zameraný na písomné pramene k dejinám hradu i jednotlivých rodov vlastníacich hradné panstvo. Dôraz bol kladený najmä na novoveké archívne dokumenty vo fondoch Komorského panstva Revíšte a Hlavného komorsko-grófskeho úradu v Banskej Štiavnici, ktoré sú bohatými zdrojmi poznatkov o dejinách panstva v novoveku a dnes sú uložené v Štátnom ústrednom banskom archíve v Banskej Štiavnici.

Petrografický výskum pozostával z makroskopického štúdia použitých hornín priamo na hrade, pričom z každého typu horniny hradu i skalného podložia boli odobraté vzorky na vyhotovenie výbrusov. Vzorky sa študovali pod mikroskopom v prechádzajúcom i polarizovanom svetle a rozborom minerálneho zloženia sa napomohlo k určeniu druhu horniny. S pomocou geologických máp a vysvetliviek boli dané horniny zaradené do geologickej jednotky a tým bola určená lokalita.

² Za softvérovú podporu ďakujeme DI Bernhardovi Knibbemu a Dr. Ottovi Cichočkemu, Viedeň, za poskytnutie referenčných chronológií ďakujeme Ing. Tomášovi Kynclovi a Ing. Michalovi Rybníčkoví, Ph.D., Brno.



Obr. 3. Pôdorys hradu Revište s vývojovou analýzou. Kresba M. Bóna s využitím geodetického zamerania z roku 1977.

Abb. 3. Grundriss der Burg Revište mit Entwicklungsanalyse. Zeichnung M. Bóna unter Verwendung einer geodätischen Messung aus dem Jahr 1977.

Situovanie a stručný popis hradu

Hradná zrúcanina sa nachádza v strednom Pohroní a dominuje na skalnatom andezitovom výbežku pohoria Vtáčnik na pravom brehu rieky Hron (313,9 m n. m.). Celkovou dĺžkou 97 m a šírkou 34 m sa Revište radí medzi stredne veľké hradné komplexy na Slovensku.

Jadro dispozične trojdielneho výšinného hradu zabralo úzku plochu ostrého skalného hrebeňa, ktorý ovplyvnil tiež podobu pozdĺžneho a mierne zalamaného pôdorysu jadra s rozmermi 62 × 8–22 m (obr. 3:A). V členitej zástavbe jadra dominuje severná hranolová veža so zachovaným severným obvodovým plášťom, ku ktorej sa primkýna torzálna zachovaná palácová zástavba, sústredená okolo menšieho nádvoría s cisternou. Samotný prístup do hradného jadra chránila dodnes ucelene zachovaná priečhodná trištvrtvealcová obranná bašta. Z južnej a západnej strany sa na jadro napája priečhodné prvé predhradie segmentového pôdorysu, lemované zachovaným hradobným múrom (obr. 3:B). Na toto predhradie sa od severu primkýna ešte ďalšie menšie druhé predhradie obdĺžnikového pôdorysu s hlavnou vstupnou bránou (obr. 3:C). Prístupová cesta dodnes prechádza pôvodnou trasou z Revištského Podzámčia a plynulo stúpa západným svahom hradného vrchu. Po prekonaní hlavnej hradnej brány prechádza priestormi oboch predhradí, až kým nevyústi do vstupnej bašty hradného jadra.

Napriek pomerne dlhej funkčnosti hradného komplexu a jeho údržbe až do začiatku 18. storočia zrúcanina Revišťa patrí k tým hradným lokalitám, ktoré za posledné storočie zaznamenali najväčšie úbytky nadzemných murív. Už na konci 19. storočia sa zrútila veľká časť obvodového múru severného paláca s veľkým arkierom (porovnaj obr. 4 a 5) a v priebehu 70. rokov 20. storočia zanikla aj dvorová stena hranolovej veže. V roku 2003 sa pod tlakom sutín zosunul 13 m dlhý úsek opevnenia prvého predhradía a naposledy sa v roku 2011 zrútila celá zvyšná časť západnej fasády severného paláca (obr. 10).

Doterajšie názory na pôvod a architektonicko-historický vývoj pamiatky

Odborný záujem o poznávanie hradnej zrúcaniny sa rozvinul na sklonku 19. storočia. V rámci pôsobenia Uhorskej dočasnej pamiatkovej komisie uskutočnil v roku 1887 architektonický prieskum zrúcaniny profesor kreslenia Jozef Könyöky. K hradu vyhotovil vlastný pôdorys a nákresy, zachytávajúce ešte existujúce západné priečelie severného paláca s arkierom (Váliné Pogány 2000, 269–271; obr. 4).

V rovnakom období publikoval dejiny i popis hradu riaditeľ reálnej školy v Kremnici Karol Schröder. Svoju štúdiu doplnil aj vlastným, precízne vyhotoveným pôdorysom hradu (Schröder 1887–1888, 16–23).

V roku 1933 hrad zbežne preskúmala moravská bádatel'ka Dobroslava Menclová, ktorá si v rámci svojho plošného prieskumu hradov vyhotovila k Revištiu pracovné náčrtky, dodnes archivované v autorkinej pozostalosti (Menclová 1933). Výsledky jej prieskumu boli ale stroho publikované v štúdiu o typologickom vývoji hradov. Autorka v nej definovala Revište ako typ včasnogotického hradu s obrannou hranolovou vežou v čele dispozície, diagonálne natočenou nárožím oproti očakávanému útoku (Menclová 1977, 412).

V práci manželov Fialovcov o slovenských hradoch bol uverejnený aktuálnejší pôdorysný náčrt hradu a názor na jeho vybudovanie na začiatku 14. storočia (Fialová–Fiala 1966, heslo Revište). Autori Súpisu pamiatok sa ale vyslovili pre skorší vznik hradu okolo polovice 13. storočia a k jeho včasnogotickému dispozícii priradili horný hrad s vežou a palácom (Súpis 1969, 27).

V roku 1972 uskutočnil prípravný architektonicko-historický prieskum hradu moravský pamiatkár a výskumník Zdeněk Gardavský. Na základe svojich zistení rozčlenil vývoj hradného komplexu do piatich stavebných etáp. Do 1. etapy z 13. storočia zaradil vznik pozdĺžneho hradného jadra s hradbou, hranolovou vežou i druhotne na juhu vstavaným palácom. Do 2. stredo-vekej etapy zaradil výstavbu parkanovej veže a parkanového múru na východnej strane, počas 3. etapy malo dôjsť k severnému rozšíreniu parkanu, v 4. etape autor predpokladal výstavbu renesančnej delovej bašty a opevnenia prvého predhradía, pričom do poslednej 5. etapy začlenil opevnenie druhého predhradía a nadstavbu bašty (Gardavský 1972, 5–6).

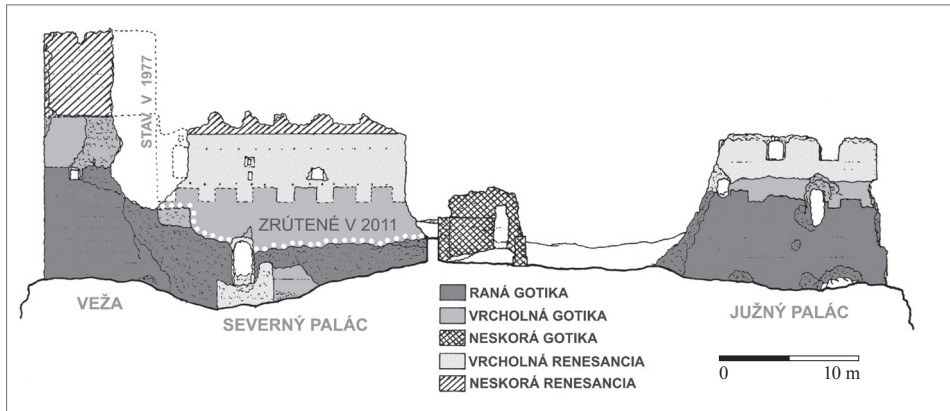
V poslednej encyklopedicky zameranej publikácii o slovenských hradoch bol uverejnený aktualizovaný náčrt vývoja hradu, opierajúci sa o prieskum spoluautora tejto štúdie (Bóna 2007, 250–253). Na tieto zistenia potom nadviazal podrobný nedeštruktívny výskum v roku 2012, prezentovaný v tejto štúdií.

Do doby prezentovaného výskumu sa na hrade neuskutočnil žiaden hĺbkový archeologický výskum a v archíve Archeologického ústavu SAV v Nitre nie sú k lokalite Revište evidované ani žiadne povrchové prieskumy.³ Len v roku 1976 boli vo vzdialenosti 550 m juhozápadne od hradu na pravobrežnej terase Hrona nájdené zvyšky čepelovitej štiepanej industrie a neolitické hrubozrné črepy, dokladajúce tunajšie praveké osídlenie (Barta 1977, 32).



Obr. 4. Revište od západu na kresbe J. Könyökyho z roku 1888. Podľa Váliné Pogány 2000, 270.

Abb. 4. Burg Revište von Westen auf einer Zeichnung von J. Könyöky aus dem Jahr 1888. Nach Váliné Pogány 2000, 270.



Obr. 5. Západný pohľad na hradné jadro s vývojovou analýzou. Kresba M. Bóna s využitím geodetického zamerania z roku 1977.

Abb. 5. Westansicht der Kernburg mit Entwicklungsanalyse. Zeichnung M. Bóna unter Verwendung einer geodätischen Messung aus dem Jahr 1977.

Dejiny hradu na základe písomných prameňov

Prvá písomná zmienka o hrade *Reuisce* pochádza až z roku 1331, kedy bol v držbe bána Jána, pre ktorého ho spravoval jeho vicekastelán comes Michal. Z krátkej niekoľkoslovnej zmienky v listine sa o objekte hradu nedá dozvedieť nič bližšie. Kedy a ako presne sa hrad Revište dostal do kráľovských rúk, zatiaľ nie je známe (Fügedi 1977, 182; Engel 1996, 400). Nakoľko sa v roku 1228 stal majiteľom okolitého územia *Rywehka* komes Leustach z Veľkých Vozokán, historici sa rozlične domnievali, že k výstavbe hradu mohlo dôjsť niekedy po roku 1228 zásluhou

³ Za overenie v archíve AÚ SAV ďakujeme Mgr. Daniele Nipčovej, PhD., z KPÚ v Trenčíne; tiež Prameny 1992, 184.

Leustacha (Juck 1977, 14), prípadne jeho synov na prelome 13. a 14. storočia (Baďurík 1975, 173), alebo až po smrti Matúša Čáka Trenčianskeho v roku 1321, nakoľko sa hrad neuvádza ani počas bojov medzi kráľom a Matúšom Čákom (Fügedi 1977, 182). Najpravdepodobnejšou hypotézou zatiaľ zostáva, že hrad vznikol v prvých dvoch desaťročiach 14. storočia na ochranu jedného z prístupov do jadra čakovskej majetkovej domény. Poloha hradu v Hronskom údolí totiž zaručovala efektívnu kontrolu starobylej cesty od Hronského Beňadika na Zvolen, ktorá tadiaľto prechádzala od pravku. Hrad sa do rúk kráľa dostal po smrti Matúša Čáka († marec 1321) ako konfiškát, ktorý získal, či v mene kráľa spravoval jeden z jeho vysokých hodnostárov – bán Ján.

Kým ešte v roku 1340 bolo Revište v správe kráľovského kastelána, v roku 1388 ho má v držbe kráľovná Mária, ktorá ho vtedy darovala magistrovi Frankovi. Avšak už v roku 1391 kráľ Žigmund Luxemburský daroval celé panstvo temeškému županovi Ladislavovi zo Šaroviec (Baďurík 1975, 173). V nasledujúcom storočí hrad častejšie striedal majiteľov, spomedzi ktorých bol dlhšie v rukách Ladislavovho syna Petra Čecha z Levíc, potom českých bratříkov, kráľa Mateja Korvína a Petra Kolara (Kolára?), ktorý ho vyslobodil z rúk bratříkov.

Od roku 1479 bol v záložnom vlastníctve významného rodu Dóciovcov, ktorého členovia ho vlastnili aj v nasledujúcom 16. storočí. V roku 1523 získal od panovníka novú donáciu na hrad František Dóci (MOL DL 25 902). Po smrti posledného mužského majiteľa rodu sa poslednou súkromnou majiteľkou panstva stala Michalova († asi 1634) vdova Mária, rodená Viszkeletiová. V jej rukách zostalo panstvo až do roku 1662.

V tomto období hrad Revište nepochybne postihol turecký útok z roku 1647, pri ktorom bola dobytá neďaleká Nová Baňa a Žarnovica. Jeho stavebnú podobu a vybavenie v druhej polovici 17. storočia poznáme zo série zachovaných inventárov od roku 1663 a ďalších archívnych dokumentov. Hrad sa v tomto období skladal z *Dolného hradu*, zvaného aj *Dvor – Hoff*, a *Horného hradu* s nádvorím. Súčasťou hradného areálu bol aj veľký panský majer nachádzajúci sa pod hradom. Podľa súpisu stavebných výdavkov hradného panstva za roky 1669–1671 vieme, že v tomto období boli v rozsahu bežných opráv obnovované strešné konštrukcie a bola opravená hradná brána (ŠÚBA, HKG, inv. č. 1922 / škat. 6009). V ďalšom desaťročí bolo panstvo v zálohu Alexia Ďurčáňa a od roku 1672 ho už spravovala priamo Banskoštiavnická komora.

Hradný areál v roku 1674 zasiahol vpád tatárskych tóköliovských oddielov, ktoré poškodili dolný hrad. Vyúčtované boli murárske práce na spadnutom múre v priekope pri padacom moste, opravovaný bol aj padací most, veľká brána a fortnička. Sklenár opravoval aj poškodené okná na *izbe drabantov* a na tzv. *malej izbe* (ŠÚBA, HKG, inv. č. 1912 / škat. 6003). V roku 1676 boli prevádzkané výmeny šindľovej strešnej krytiny v dolnej bašte, pekární, na budovách majera a tiež opravovaný mechanizmus padacieho mosta a samotný padací most, pričom v nasledujúcom roku 1677 bola opravovaná bašta a okrúhly múr – *Rings mauer*, odkiaľ vietor zhodil strechu (ŠÚBA, HKG, inv. č. 1912 / škat. 6003).

V roku 1681 opravoval puškársky majster *Matej Pushkar* zbrane na hrade a bolo zakúpených spolu 20 000 šindľov.

V roku 1682 je doložené čistenie hradných komínov. V tomto roku cisárska armáda v sile 2000 mužov táborila na lúkach pod hradom. Jej veliteľ Petrőczy a jeho dôstojník – *hadnagy* Bertóty boli ubytovaní na hrade, kde prebehli aj úradné rokovania. Vojaci hrad podľa účtov nepoškodili – *keine schaden*. V roku 1683 opäť prebehla oprava padacieho mosta a v roku 1689 bolo vyúčtované vymetanie hradných komínov. To sa spomína i v roku 1692 a naposledy v roku 1701 (ŠÚBA, HKG, inv. č. 1918 / škat. 6006).

Podľa zachovaných písomných prameňov je zrejmé, že hrad definitívne stratil svoju obrannú funkciu počas prvej etapy Rákociho povstania. V rokoch 1708–1709 už nebola cisárska vojenská posádka v počte 40 vojakov, ktorej velil poručík Haberle, ubytovaná na hrade, ale v opevnenom žarnovickom kaštieli.

Od 20. rokov 18. storočia areál hradu nebol podľa účtovných záznamov panstva udržiavaný a ani strážený. Podľa účtov od 20. rokov 18. storočia neboli na hrade udržiavané ani komínové telesá a v sumárnom účte za roky 1723–1745 už nie je žiadna zmienka o oprave hradu, ale iba kaštieľov v Žarnovici (ŠÚBA, HKG, inv. č. 1918 / škat. 6006).

Zánik hradu na začiatku 18. storočia potvrdzuje aj podrobný *historický opis* panstva z roku 1801, v ktorom sa uvádza, že už viac ako sto rokov nie je hrad obývaný a stal sa ruinou – *Rudera* (ŠÚBA, KPR, inv. č. 1 – *Historische Beschreibung...* 1801, fol. 1–2).

Výsledky interdisciplinárneho výskumu

Na základe doterajšieho architektonicko-historického, dendrochronologického, archívneho a petrografického výskumu hradnej zrúcaniny možno celkový vývoj hradu rozčleniť do ôsmich základných stavebných etáp:

1. stavebná etapa – včasnogotická

Najstaršie identifikované murované konštrukcie sú situované na ploche celého hradného jadra zalamovaného obdĺžnikového pôdorysu s rozmermi 60 × 9–12 m. Areál je orientovaný dlhšou osou v smere sever–juh a bol daný úzkym a mierne na juh klesajúcim skalným hrebeňom, pokračujúcim ďalej na sever od hradu, kde bol oddelený dodnes zachovanou šijovou priekopou (obr. 3:16).

Obvod pôvodného hradu bol vymedzený hradobným múrom, dosahujúcim na južnom, západnom a juhovýchodnom úseku hrúbku okolo 150 cm. Podľa výsledkov petrografického výskumu bol múr vybudovaný z miestneho lomového andezitu i andezitu opracovaného potokom do tvaru obliakov. Drvina z andezitov tvorí aj výraznú zložku včasnogotického maltového spojiva. V miestach deštrukčných odkrytov bolo zistené, že múr bol síce založený priamo na skalné podložie, avšak bez výraznejšej úpravy jeho šikmého povrchu, čo bolo zrejme aj jednou z príčin neskorších statických porúch. Múr bol murovaný za pomoci trámového lešenia, ktorého konštrukcia zanechala v murive trámové lôžka prierezu 18–25 × 19–20 cm.



Obr. 6. Obytná veža od severu v 30. rokoch 20. storočia. Foto D. Menclová, Archív PÚ SR v Bratislave.
Abb. 6. Wohnturm von Norden in den dreißiger Jahren des 20. Jhdts. Foto D. Menclová, Archív des Denkmalmates der Slowakischen Republik in Bratislava.

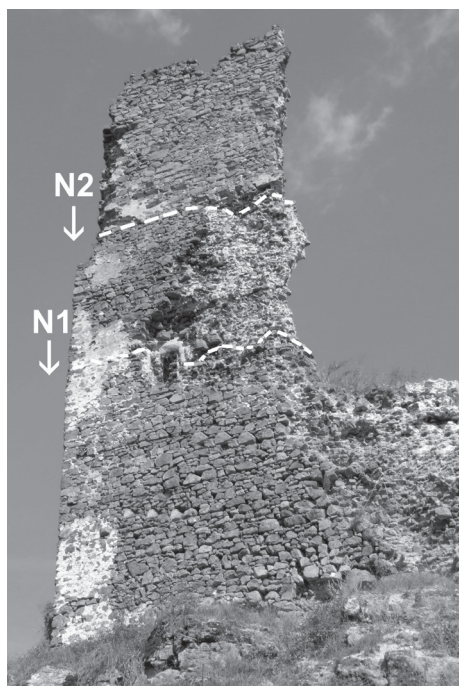
Vertikálne členenie hradbového múru na spodnú časť zakončenú vnútorným ústupkom ochodze a hornú časť ustúpenej predprsne sa podarilo čiastočne zdokumentovať v južnej časti hradného jadra. V rámci južného úseku hradobného múru bola ochodza situovaná pomerne nízko a stúpala od východu na západ rovnomerne so stúpajúcim skalným podloží. Samotná obranná predprseň sa zachovala len do neúplnej výšky 1,2 m a pre jej fragmentárnosť sa nepodarilo identifikovať predpokladané cimburie.

Hlavný vstup do hradu bol s najvyššou pravdepodobnosťou situovaný v mieste torzálny zachovaného primárneho otvoru v južnom úseku obvodovej hradby (obr. 3:7).⁴ Otvor šírky 143 cm si zachoval len vnútorné časti rovnobežných špaliet, pričom vonkajšie časti sú rozsiahlo deštruované, takže neponúkajú ďalšie doklady o podobe a funkcii otvoru.

Primárnou súčasťou opísaného včasnogotického jadra bola aj vežová stavba v severnom – najvyššie situovanom okraji opevneného areálu (obr. 3:1; 6). Situovaná bola oproti stúpajúcemu skalnému hrebeňu, oddelenému od hradu šijovou priekopou (obr. 3:16). Jej von-

4 J. Könyökm určený hlavný vstup v severnom úseku obvodového opevnenia pri veži bol podľa všetkého nesprávnou interpretáciou mladšieho renesančného otvoru v mieste prevétového rizalitu. Avšak aj neskorší vývoj zástavby a dobudovanie predhradi svedčia o tom, že prístup bol na južnej strane hradného jadra.

kajšie rozmery boli 8,6–9,4 × 8 m. Na rozdiel od starších záverov prieskumov D. Menclovej a Z. Gardavského sa terajším výskumom nedoložila pôvodná výška veže v rozsahu troch, ale len dvoch podlaží, takže múry veže prevyšovali príľahlý hradobný múr len o jedno podlažie (obr. 5). V úrovni pôvodného druhého podlažia dosahovala hrúbka múru veže len 65 cm, čo spochybňuje existenciu ďalšieho murovaného podlažia. Južná stena veže je dnes zrútená a najnižšie podlažie zasypané (obr. 7; 10). Ďalšiu zástavbu hradného komplexu sa pre fragmentárnu zachovanosť hradobného múru a jeho objemné zásypy nepodarilo identifikovať. Je možné, že bola tvorená prístavbami hospodárskeho a obytného charakteru, avšak výskovo dominoval opísaný vežový objekt v severnom ukončení hradného komplexu. Staršie názory o existencii primárneho paláca na južnej strane sa nepodarilo potvrdiť a prítomnosť nízko osadenej predprsrne južnej časti obvodového opevnenia to vylučuje. S vysokou pravdepodobnosťou k pôvodnej súčasťi hradného nádvorja patrila aj dodnes zachovaná cisterna, ktorej do skaly zasekané steny vymedzujú lichobežníkový pôdorys 2,8 × 2–2,8 m (obr. 3:5).



Obr. 7. Západná fasáda obytnej veže s vyznačením nadstavieb. Foto M. Bóna, 2012.

Abb. 7. Westfassade des Wohnturms mit gekennzeichneten Aufstockungen. Foto M. Bóna, 2012.

mu z jeho familiárov. V roku 1331 už hrad nachádzame v majetku bána Jána (kráľovská donácia, záloh?) a písomné pramene nás neoboznamujú s bližšími okolnosťami, za akých sa hrad opäť dostal do kráľovských rúk (Fügedi 1977, 182; Engel 1996, 400).

Z príbuzných dispozícií šľachtických hradov na území bývalého Uhorska bol archeologicky hlbšie preskúmaný hrad Salgó v blízkosti južnej hranice dnešného územia Slovenska, ktorý na prelome 13.–14. storočia postavili príslušníci rodu Kačičovcov. Jeho pozdĺžna dispozícia na pôdoryse tiahleho a mierne zalomeného obdĺžnika 36 × 7–8 m obsahovala na najvyššie položenom mieste pozdĺžnu vežovú stavbu obdĺžnikového pôdorysu 9,5 × 7,5 m (Feld 2005, 109–111).

2. stavebná etapa – vrcholnogotická I.

Táto etapa mala charakter rozsiahlej rekonštrukcie a nadstavby hradobného múru, ako aj nadstavby severného vežového objektu. Prestavba hradu bola s najvyššou pravdepodobnosťou

Na najstarších murivách hradu sa nezačovali žiadne chronologicky citlivé datovacie prvky, pričom fragmentárne zachytená dispozícia s nízkou obytnou vežovou stavbou v úzadí na najvyššom mieste hradného areálu je charakteristická pre viaceré včasogotické hrady. K presnejšiemu určeniu doby výstavby najstarších architektúr prispelo dendrochronologické datovanie lešenárskeho trámu z južnej línie obvodového opevnenia. Dubový trám s prierezom 16 × 16 cm si zachoval 96 letokruhov jadrového a 9 letokruhov beľového dreva, čo umožnilo určiť dobu vyťatia stromu do rozmedzia rokov 1301–1321 (tab. 1: vzorka č. 4). Aj výstavba pôvodného hradu sa tak dá očakávať až v rozmedzí prvých dvoch desaťročí 14. storočia, a nie v priebehu druhej polovice 13. storočia, ako sa donedávna predpokladalo.

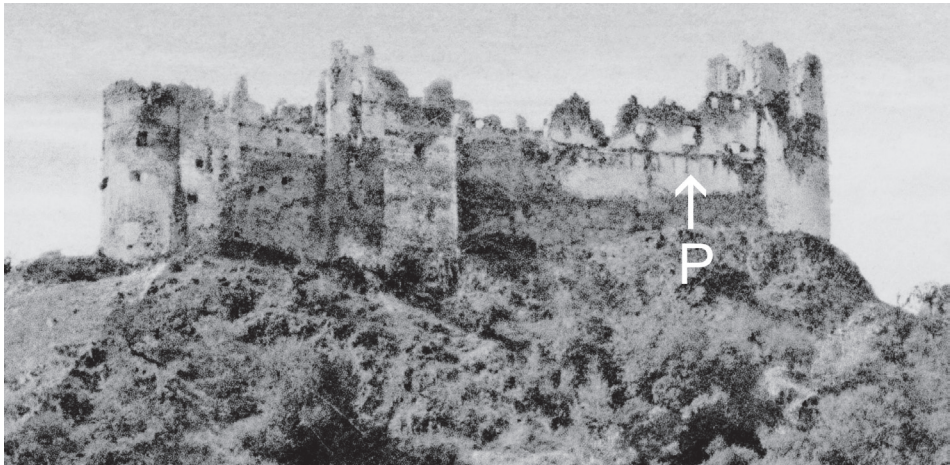
Historik P. Engel sa nazdával, že v období medzi rokmi 1288–1331 bol hrad v rukách vnukov Petra z Veľkých Vozokán (Engel 1996, 400). Avšak oprávnené možno predpokladať aj jeho držbu Matúšom Čákom Trenčianskym, čo pri dnešnom stave poznatkov pripúšťa len hypoteticky priradiť založenie hradu potomkom Petra z Veľkých Vozokán alebo i Matúšovi Čákovi, prípadne niektorému

ťou vyvolaná jeho rozsiahlymi statickými poruchami, nakoľko úpravy hradobného múru boli miestami realizované objemným premurovaním vonkajšieho líca, miestami až po skalné podložie, a to i v častiach mimo potenciálneho ohrozenia útočníkmi.

V časti dnešného južného paláca bola v jeho obvodových konštrukciách identifikovaná výrazná nadstavba včasnogotického hradbového múru, súvisiaca s včlenením nového trojpodlažného paláca (obr. 3:6). Jeho obvodové murivá sa teraz identifikovali len v rozsahu staršieho obvodového opevnenia, a tak poloha novej dvorovej severnej steny je spolu s pôvodnou dĺžkou paláca zatiaľ neznáma. Z pôvodných otvorov paláca sa nezachoval žiaden a je vysoko pravdepodobné, že zanikli počas neskorších renesančných úprav.

V časti vonkajšieho líca celého východného úseku včasnogotической hradby sa okrem jej nadstavby identifikovalo aj premurovanie vonkajšieho líca, a to až od skalného podložia. Vo fragmente zachovaného horného ukončenia nadstavby boli identifikované aj stopy po predsadenej drevenej ochodzi (podsebití) v podobe vodorovného lôžka priebežného vonkajšieho trámu, uloženého pod niekdajšími trámovými konzolami. Ako z nálezovej situácie vyplýva, podsebitie tvorilo súčasť opísanej 2. stavebnej etapy a ešte v roku 2002 bol vo vodorovnom lôžku zachovaný aj pôvodný trám s pravidelne zadlabanými drážkami po tesárskych spojoch. Konzoly boli v minulosti podporené šikmými vzperkami, opierajúcimi sa o príložné trámy, ktorých obrysy v omietke sú rozoznateľné ešte aj na fotografiách zo začiatku 20. storočia (obr. 8:P).

V západnom úseku hradobného múru sa pred jeho zrútením v roku 2011 preukázala aj nadstavba i čiastočné premurovanie vonkajšieho líca včasnogotической hradby, avšak v hornom ukončení nadstavby sa identifikovala obranná predprseň s cimburím (obr. 5). Nateraz sa nedá určiť, či podsebitie nad východným úsekom opevnenia nebolo súčasťou podkrovného podlažia nového úzkeho obytného krídla. Existenciu možných zvyškov jeho dvorových stien by mohol overiť len budúci archeologický výskum.



Obr. 8. Hrad od východu na pohľadnici zo začiatku 20. storočia. Zbierka J. Petrakoviča.
Abb. 8. Burg von Osten auf einer Ansichtskarte vom Anfang des 20. Jhdts. Sammlung J. Petrakovič.

V rámci opísanej prestavby hradu bol nadstavaný aj vežový objekt v severnom ukončení hradného jadra, a to o dnešné tretie podlažie (obr. 7:N1). Pri nadstavbe došlo k vnútornému opletovaniu tenších obvodových múrov druhého podlažia a k prestavbe jeho starších otvorov, ktoré získali nové trámové preklady. V nadstavanom treťom podlaží sa vo východnej stene zachovala špaleta primárneho okenného výklenku a ďalší, dodatočne zamurovaný otvor na severnej stene zrejme súvisel s arkierovým prevetom.

Pre časové zaradenie opísanej stavebnej etapy sa nezachovali chronologicky citlivé datovacie prvky, a preto bolo výrazne nápomocné dendrochronologické datovanie trámového prekladu prestavaného východného okna na druhom podlaží veže. Trám z jedle bielej so zachovaným

prierezom 18 × 9 cm mal 61 letokruhov, vrátane podkôrového letokruhu, ktorý narástol v roku 1338. Výrub stromu je preto datovaný do zimy na prelome rokov 1338 a 1339 (tab. 1: vzorka č. 1). Pri predpoklade použitia jedľového trámu do dvoch rokov od vyťatia stromu sa prestavba uskutočnila najneskôr v roku 1341.⁵ Z písomných prameňov vieme, že v roku 1331 bol držiteľom kráľovského hradu významný uhorský šľachtic bán Ján a hrad bol spravovaný jeho vicekastelánom comesom Michalom „*de Reuisce*“ (MOL DL 87 017). Kedy sa dostal do rúk kráľa, nie je známe, avšak už v roku 1335 je v správe kráľovského kastelána a až v roku 1391 sa opäť dostáva do súkromných rúk (Fügedi 1977, 182). Opísanú rozsiahlu prestavbu možno teda pripísať niektorému z kráľovských kastelánov.

Poradové označenie vzoriek	Drevina	N _m jd; bd	Datovanie posledného merateľného letokruhu Referenčná chronológia Prekrytie ref. chronológie a vzorky T _{BP} ; T _{HO} ; GL	N _{dfrm}	Datovanie výrubu
1	ABAL	61	wk 1338 ABNCAR07 61 rokov 6,48; 6,86; 73,0 %	0	TAdQ zima 1338/1339
2	QUSP	143; 0	1504 czges2004 143 rokov 6,92; 7,52; 75,2 %	1	TPQ 1505; TAdQ _{EP} 1525±10
3	QUSP	128; 0	1505 czges2004 128 rokov 7,32; 7,83; 73 %	1	TPQ 1506; TAdQ _{EP} 1526±10
4	QUSP	96; 9	1300 morges2010_det 105 rokov 4,13; 4,66; 63,3 %	1	TPQ 1301 TAdQ 1301–1321
5	QUSP	158; 0	1506 czges2004 158 rokov 5,94; 6,37; 68,0 %	1	TPQ 1507; TAdQ _{EP} 1527±10
6	ABAL	27	–	1	Nedatovateľné nízky počet letokruhov
7	ABAL	17	–	1	Nedatovateľné nízky počet letokruhov
8	ABAL	27	–	0	Nedatovateľné nízky počet letokruhov
9	ABAL	39	swk 1535 39 rokov ABNCAR07 3,26; 4,30; 77,5 %	1	TAdQ leto 1535 (nízky počet letokruhov)

Tab. 1. Hrad Revište, výsledky dendrochronologického výskumu. Lokalizácia vzoriek je uvedená v texte. QUSP – dub, ABAL – jedľa biela; N_m – počet merateľných letokruhov; jd, bd – počet letokruhov jadrového a beľového dreva (dub); N_{dfrm} – počet neúplných alebo deformovaných letokruhov; TPQ – dátum, po ktorom sa uskutočnil výrub; TAdQ_{EP} – najskorší možný dátum pre výrub so zohľadnením chýbajúcich letokruhov beľového dreva *sensu* Heussner 1999; TAdQ – dátum výrubu.

Tab. 1. Burg Revište, Ergebnisse der dendrochronologischen Untersuchung. Die Lokalisierung der Proben werden im Text aufgeführt. QUSP – Eiche, ABAL – Weißtanne; N_m – Anzahl der messbaren Jahrringe; jd, bd – Anzahl der Kernholz- und Splintholzzahrringe (Eiche); N_{dfrm} – Anzahl der unvollständigen oder deformierten Jahrringe; TPQ – Datum, nach dem das Fällen erfolgte; TAdQ_{EP} – frühestmögliches Fälldatum unter Berücksichtigung der fehlenden Splintholzzahrringe *sensu* Heussner 1999; TAdQ – Fälldatum.

3. stavebná etapa – vrcholnogotická II.

Počas tretej stavebnej etapy došlo na juhovýchodnej strane hradného jadra k vonkajšej prístavbe krátkoho paláca a hranolovej bašty, ktoré sa od východu napojili na priečelie južného paláca (obr. 3:9 a 10). Nie je zatiaľ isté, či cieľom tejto prístavby bolo iba zvýšiť obranu východného predpolia, no pravdepodobnejšie sa javí, že súvisela s presunom vstupu do jadra z južnej strany na východnú a so zabezpečením prístupovej trasy prechodom cez úzky

⁵ S touto stavebnou etapou súvisel aj zmienený vodorovný trám podsebitia vo východnom múre hradného jadra, ktorý sa našiel v roku 2012 vypadnutý na svahu kopca (tab. 1: vzorka č. 6). Trám bol zhotovený z jedle bielej. Pre malý počet zachovaných letokruhov (27) nebolo možné vzorku datovať ani na základe jedľovej referenčnej chronológie, ani synchronizáciou so vzorkou č. 1, ktorej výrub je datovaný do zimy 1338/1339.

parkan vo funkcii predbránia. Z malého torza zachovaného múru možno podľa následného vývoja opísanej časti hradu predpokladať pôvodnú dĺžku parkanu okolo 12 m a jeho šírku 2–3,6 m. Nad terénom sa z neho zachovala len severná časť v mieste napojenia na hranolovú baštu. Južná stojaca časť je na rozdiel od starších poznatkov (Gardavský 1972, 6) výsledkom až mladšej neskorogotickej prestavby.

S parkanom susediaca a previazaná hranolová bašta štvoruholníkového pôdorysu $4,7 \times 4$ m bola spočiatku dvojpodlažná a zrejme už od počiatku cez ňu prechádzala prístupová trasa vedúca cez parkan a ústiaca do nádvorja hradného jadra. Bašta sa bočnými stenami bez previazania druhotne napojila na včasnogotickú i nadstavanú vrcholnogotickú úroveň fasády paláca, na základe čoho ju spolu s parkanom radíme do 3. stavebnej etapy, s rámcovým datovaním do druhej polovice 14. až prvej polovice 15. storočia.

4. a 5. stavebná etapa – neskorogotické

Staršia z dvoch nasledovných neskorogotických prestavieb hradného komplexu sa identifikovala v podobe torzálnie zachovanej nadstavby parkanového múru, ktorá sa bez previazania napojila na susednú hranolovú priechodnú baštu (obr. 3:10 a 9). Je veľmi pravdepodobné, že uvedená nadstavba súvisí s murivom so stúpajúcou korunou a tromi stupňovito situovanými okienkami, viditeľnými ešte na fotografiách zo začiatku 20. storočia. Stupňovito radené okienka i stúpajúca koruna múru v smere prístupovej trasy do hradného jadra nepriamo dokladajú, že v tomto priestore parkanu sa najneskôr po opísanej prestavbe nachádzalo prístupové schodisko vedúce na druhé podlažie bašty, z ktorej sa podľa zistených výškových pomerov dalo prejsť priamo do nádvorja hradného jadra s cisternou. Niekdajší parkan tak mohol po prestavbe na schodiskový koridor sprostredkovať v 15. storočí nový a po obrannej stránke viac zabezpečený krytý prístup do hradného jadra.



Obr. 9. Vstupná bašta do hradného jadra s vyznačením nadstavby. Foto M. Bóna, 2012.

Abb. 9. Eingangsbastei in die Kernburg mit eingezeichneter Aufstockung. Foto M. Bóna, 2012.

V priebehu mladšej neskorogotickej prestavby bol prístupový schodiskový koridor dostavaný do podoby trojpodlažného traktu lichobežníkového pôdorysu $13,4 \times 2,6$ – $4,6$ m a niekdajšia hranolová bašta bola nadstavaná o dve klenuté podlažia, čím nadobudla podobu dominujúcej veže.

Podľa analýzy historických fotografií, zachytávajúcich dnes už zrútenú východnú stenu prístupového traktu, bol vývoj objektu zložitejší. Na východnom priečelí sa totiž okrem stúpajúcej koruny staršieho schodiskového traktu vynímala v južnej časti zvislá škára zamurovaného nárožia menšej vstupnej veže, ktorou sa do prístupového traktu vchádzalo. Z trojpodlažnej veže sa dodnes zachovalo len južné vstupné priečelie s čiastočne zasypaným hlavným vstupom na prízemí a oknom na poschodí (obr. 3:11). Hlavný vstup ústil do zaklenutého priechodného prízemja veže, zachyteného ešte na pôdorysoch J. Könyökiho a K. Schrödera z konca 19. storočia. Z neho sa prechádzalo na schodisko v časti bývalého parkanu a na druhé podlažie bašty prestavanej na vežu a ďalej do nádvorja hradného jadra.

V stavebnom materiáli mladšej neskorogotickej prestavby sa na rozdiel od starších stavebných úprav objavil aj sivobiely andezi-

tovej tuf, použitý nielen na ostenie okna na poschodí vstupnej veže, ale aj na armovacie kvádre jej juhovýchodného nárožia.

Zhodný stavebný materiál bol identifikovaný aj v nadstavbe niekdajšej parkanovej bašty o ďalšie dve klenuté podlažia (obr. 3:9). Tým v hradnom komplexe vznikla ďalšia vežová dominanta, prevyšujúca svojou strechou aj susedný južný vrcholnogotický palác. Opísaná veža, obsahujúca na druhom podlaží prechod do nádvorja hradného jadra, je svojou vysunutou polohou nad pôvodný prístupový parkan veľmi blízka vysunutej priechoďnej veži Sklabinského hradu. Aj sklabinská priechoďná veža zakrývala vstup do hradného jadra a nad jej priechoďným prízemím sa na poschodí nachádzala kaplnka. Východná orientácia veže na Revišti a doložené polygonálne tvarovanie jej strechy nevyklúčujú ani tu predpoklad existencie kaplnky. O kaplnke na Revišti sa ale dozvedáme až z inventára zo 17. storočia, ktorý však neposkytuje presnejšie informácie o jej lokalizácii.

Podľa zhodnosti stavebného materiálu i použitia tufových nárožných kvádrov zaraďujeme do opísanej neskorogotickej prestavby aj výstavbu menšieho prístavku na nádvorí, primknutého k západnej obvodovej hradbe v blízkosti cisterny (obr. 3:4). Objekt, ktorý bol neskôr začlenený do komplexu severného paláca, mal obdĺžnikový pôdorys $6,4 \times 4,2$ m a dodnes sa z neho zachovali obvodové murivá prízemlia s rozpadnutým vstupom a lôžkom pre osadenie klenby.

Pri datovaní opísanej mladšej neskorogotickej prestavby sa dá oprieť o dendrochronologické datovanie dvoch stužovacích klieštín z muriva juhovýchodného nárožia vstupnej veže (obr. 3:11). Na žiadnom z dubových trámov sa nezachovalo beľové drevo, a tak datovanie ich výrubu do rozmedzia rokov 1515–1536 predstavuje len spodnú hranicu možného vyťatia stromov (Heussner 1999); použitie dreva pri výstavbe je možné v takomto prípade očakávať v prvej tretine 16. storočia (vzorka č. 2 s prierezom $19 \times 24,5$ cm, vzorka č. 3 s prierezom 19×24 cm, tab. 1). V tomto období bol hrad už vyše 30 rokov v majetku rodiny Dócioviecov, ktorá si Revište s panstvom v rokoch 1525–1526 nanovo rozdelila, čo mohol byť aj podnet na opísané neskorostredoveké stavebné aktivity.

6. stavebná etapa – včasnorenesančná

Táto etapa bola zameraná na zvýšenie obrany vstupu do hradného jadra a vybudovanie murovaného opevnenia prvého predhradia. Zdokonalenie obrany vstupu v priečelí prístupového traktu bolo realizované prístavbou priechoďnej delovej bašty, ktorá prekryla starší vstup a zvýšila aj obranu zalomenej trasy prístupovej cesty (obr. 3:12). Pôvodne dvojpodlažná bašta trištvrtkruhového pôdorysu si na prízemí zachovala strieľne a otvor vstupnej brány s lôžkami po zaniknutom portáli, ktorý bol podľa opisu v 17. storočí opatrený zdvíhacím mostom (obr. 9). V úrovni poschodia sa nachádzala obranná predprseň so streleckým cimburím, ktorého prieľuky obsahovali aj trámové zarážky pre strelnú zbraň. Podľa nálezov bola strelecká predprseň prístupná po vnútornej ochodzi, ktorej radiálne usporiadané trámové konzoly podopierali šikmé vzperky, opierajúce sa o príložné zvislé trámiky. Medzi prízemím a poschodím sa teda nenachádzal súvislý trámový strop, pričom samotné zuby cimburia mali šikmo von spádované striešky. V murive bašty sa na rozdiel od predchádzajúcich stavebných etáp objavuje okrem andezitu aj ryolit. Ten sa už oddávna ťažil v lokalite Pánska hora pri Hliníku nad Hronom, vzdušne vzdialenej od Revišťa len 7 km.

Rovnaký stavebný materiál bol použitý aj pri výstavbe murovaného opevnenia prvého predhradia, ktoré sa v kratšom časovom odstupe napojilo na vstupnú baštu. Dodnes zachovaná hradba vymedzila nepravidelný zalomovaný pôdorys predhradia maximálnej dĺžky 71 m a šírky 30 m a zrejme nahradila predpokladané staršie stredoveké opevnenie z netrvanlivého materiálu (obr. 3:13). V najlepšie zachovanom západnom úseku opevnenia sa nachádza šesť pôvodných delových strieľní a na čiastočne stojacom severnom úseku ďalšie štyri menšie strieľne. Vstupná brána do predhradia bola situovaná v západnej časti severnej hradby a dnes je úplne zrútená (obr. 3:14). Podľa inventára z roku 1682 bola opatrená zdvíhacím mostom, pričom viditeľné základy zaniknutej budovy za bránou umožňujú situovať sem aj v inventári uvádzanú murovanú strážnicu a nad ňou sa nachádzajúci skladovací priestor.

Na základe podobnosti stavebného materiálu radíme do opisanej stavebnej etapy aj rozšírenie prístupového východného traktu s hranolovou vežou o novú dvojpodlažnú prístavbu. Stavba sa svojim obdĺžnikovým pôdorysom 7×4 m plynule napojila od severu na objekt veže i obvod hradného jadra (obr. 3:8). Z jej najnižšieho podlažia bolo možné strelecky kontrolovať severo-východné predpolie, pričom poschodie dopĺňalo počet obslužných priestorov horného hradu, prístupných z malého ústredného nádvorja.

Pri časovom zaradení opisanej prestavby do druhej tretiny 16. storočia vychádzame z použitia špecifického streleckého cimburia so šikmou strieškou zubov na vrchole delovej bašty. Takéto cimburie sa na území Slovenska rozšírilo od 30. rokov 16. storočia na najstarších včasno-renesančných obranných prestavbách hradov, uskutočňovaných za účasti talianskych stavebných inžinierov (napr. obranné bašty hradov Trenčín, Zvolen, Viglaš, Banská Štiavnica – Starý zámok, Uhrovec a pod.) a uplatňuje sa následne aj v druhej tretine 16. storočia. Zaradeniu revízijskej vstupnej bašty do 30. rokov 16. storočia napomáha aj dendrochronologické datovanie jej dvoch pôvodných drevených prvkov. Prvým bol konzolový dubový trám so zachovaným prierezom $16,5 \times 13,5$ cm, ktorý bol súčasťou ochodze v severozápadnej časti bašty. Pre absenciu beľového dreva je možné datovať len spodnú hranicu doby jeho výrubu (Heussner 1999), a to do rozmedzia rokov 1517–1537 (tab. 1: vzorka č. 5). Druhou vzorkou je jedľová lešenárska guľatina s priemerom 11,5 cm v parapete severozápadnej streleckej prieluky cimburia na druhom podlaží. Jej výrub je možné datovať oveľa presnejšie, do vegetačného obdobia roku 1535 (tab. 1: vzorka č. 9). Vzhľadom na možnosť súvisu oboch vzoriek s pôvodnou konštrukciou bašty, možno jej výstavbu očakávať krátko po roku 1535, kedy boli pretrvávajúcimi majiteľmi hradu Dóciovci. Pri správnosti predpokladu, že k výstavbe opevnenia prvého predhradia dochádza v krátkej časovej nadväznosti na výstavbu bašty, možno priebeh celej opisanej prestavby predpokladať v širšom rozpätí druhej tretiny 16. storočia.

7. stavebná etapa – vrcholnorenasanná

Táto etapa priniesla prestavbu južného stredovekého paláca a zastavanie severnej časti hradného jadra objektom severného paláca.

V časti južného paláca bola identifikovaná celková prestavba i čiastočná nadstavba najvyššieho tretieho podlažia staršej vrcholnogotickej časti, čím spolu s priľahlým východným prístupovým traktom vznikol celistvý dvojkrídlový palácový celok (obr. 3:6–11).

Súčasnne došlo k úplnému zastavaniu severnej časti hradného jadra pred obytnou vežou, kde sa predpokladá existencia staršieho menšieho obytného traktu (obr. 3:2 a 3). Podľa zistenej výraznej nadstavby západného i východného obvodového múru môžeme usudzovať, že tu pri vrcholnorenasannej prestavbe vznikol nový dvojtraktový palácový celok, ktorý v priestore medzi južným palácom vymedzil malé nádvorie 12×9 m, s centrálnou situovanou staršou stredovekou cisternou (obr. 3:5). V úrovni druhého podlažia severného paláca sa na východnom priečelí dodnes zachovali zvyšky dvoch veľkých okenných výklenkov s bočnými murovanými sedadlami a na protiľahlom západnom priečelí boli ešte pred jeho zrútením viditeľné zvyšky strielne, jedného výklenkového a jedného arkierového prevétu (obr. 10). Z vyobrazenia hradu z konca 19. storočia je známe, že v južnej časti západnej fasády paláca sa nachádzal veľký, dnes už zaniknutý reprezentačný arkier. Bol nesený päticou združených kamenných krakorcov a zdobil priečelie horného hradu, orientované smerom k prístupovej ceste (obr. 4).

Nakoľko sa už nezachovali stavebné prvky umožňujúce presnejšie datovanie opisanej prestavby, orientačne ju zaraďujeme do druhej polovice 16. storočia.

8. stavebná etapa – neskororenasanná

Najmladšie identifikované novoveké úpravy Revišťa sa pravdepodobne uskutočnili vo viacerých fázach za sebou a začleňujeme ich do jednej etapy z dôvodu použitia rovnakého stavebného i spojivového materiálu. Na rozdiel od predchádzajúcich stavebných etáp sa v neskororenasannom murive objavuje zvýšené použitie tehál a vo väčšom množstve aj opracovaný žltkastý andezitový tuf, uplatnený najmä v klenbách a v špaletách otvorov. Tufy sa pravdepodobne ťažili v niektorom z blízkych lomov na Pohroní, kde je ich najbližšia prítomnosť doložená severne od

Bzenice, vzdušnou vzdialenosťou len 3 km od Revišťa, alebo južne od Žarnovice, tiež pri Novej Bani alebo vo vzdialenejších Tekovských Nemciach.

Počas neskororenesančnej prestavby dochádza k vybudovaniu murovaného opevnenia druhého predhradia štvoruholníkového pôdorysu 20 × 20 m, ktoré sa od severu napojilo na prvé predhradie a pojalo časť prístupovej cesty (obr. 3:C). Hradobný múr bol vybudovaný s využitím doskového debnenia, ktoré na severnom úseku dodnes zanechalo maltové odtlačky, pričom plošná omietková úprava múru nebola realizovaná. V severnom úseku sa zachovala aj hlavná vstupná brána so zvyškami spodných častí kamenného portálu a v jej susedstve tri jednoduché štrbinové strielne, kontrolujúce prístupovú cestu (obr. 3:15).



Obr. 10. Severný palác pred zrútením v roku 2011. Foto M. Bóna, 2002.
 Abb. 10. Nordpalast vor dem Einsturz im Jahr 2011. Foto M. Bóna, 2002.

Súčasne alebo v krátkom časovom odstupe došlo tiež k prestavbe opevnenia prvého predhradia, v ktorého západnom úseku boli zamurované staršie strielne a hradba nadstavaná o obrannú ochodzu s murovanou predpršňou, obsahujúcou menšie strielne pre ručné palné zbrane. Podľa inventára z roku 1682 sa v priestore predhradia v tom čase nachádzali aj dve drevené stajne. Prestavbe sa nevyhla ani vstupná delová bašta horného hradu (obr. 3:12). Tú nadstavali o dnešné tretie podlažie a súčasne na druhom podlaží prestavali prieluky staršieho streleckého cimburia na strielne (obr. 9:N).

Pri prestavbe južného paláca došlo k úprave starej priečky v priestore pôvodného vrcholnogotického paláca, o ktorú opreli nové tufové klenby, pričom v severnej prebudovanej stene bol situovaný nový ryolitový portál (obr. 3:6 a 7). Zároveň došlo k nadstavbe severnej časti prístupového traktu o jedno podlažie (obr. 3:8).

Asi najradikálnejšia prestavba bola uskutočnená v časti hlavnej veže, ktorá bola z vnútornej strany oplotovaná a nadstavaná o najvyššie 4. podlažie (obr. 5; 7:N2). Jej spodné tri podlažia sa zaklenuli klenbami z tufu, čo vyvolalo aj zmeny výškových úrovní starších podlaží. Veža

sa tak zvýšila minimálne o 6 metrov a podľa dokumentácie J. Kőnyökiho zrejme obsahovala aj nízke podkrovné podlažie členené sústavou malých strieňových otvorov (obr. 4). Takýmto obranným podkrovným podlažím tiež doplnili susedný severný palác.

Vychádzajúc z výpovede dobových inventárov hradného vybavenia možno realizáciu opísaných neskororenesančných prestavieb predpokladať pred polovicou, prípadne aj okolo polovice 17. storočia, kedy umierajú poslední mužskí potomkovia Dóciovcov.⁶ V roku 1674 došlo k poškodeniu murív predhradia tökölyovskými oddielmi, čo vyvolalo následnú obnovu murív a je možné, že i výstavbu opevnenia druhého predhradia. Ešte v roku 1677 sa uvádzajú opravy bašty a hradbového múru, neskôr oprava striech, pričom údržba hradu bola uskutočňovaná až do začiatku 18. storočia, kedy sa už ako nevyužívaný hrad začal meniť na zrúcaninu.

Záver

Výsledky interdisciplinárneho výskumu hradu Revište upresnili datovanie výstavby jeho najstaršej zachovanej murovanej architektúry do priebehu prvých dvoch desaťročí 14. storočia a vylúčili tak staršie predpoklady o jeho výstavbe v 13. storočí. Vzhľadom na absenciu dobových písomných prameňov sa možno len domnievať, že výstavbu hradu v období oslabenia kráľovskej moci mohol iniciovať Matúš Čák alebo niektorý z jeho familiárov. Zároveň sa ukázalo, že k pôvodnej zástavbe včasnogotického jadra možno z viditeľných nadzemných konštrukcií zaradiť len zvyšok hranolovej obytnej veže, pričom južný palác sa na rozdiel od starších predpokladov ukázal ako mladší. Prekvapivo pôsobí aj zistenie rozsiahlej obnovy a prestavby hradu v 40. rokoch 14. storočia, kedy vznikol minimálne južný palác a staršia veža bola nadstavaná. Mladšie identifikované stredoveké prestavby boli sústredené na ochranu vstupu do hradného jadra, ktorý zosilnili prístupovým parkanom s hranolovou baštou, viackrát prestavovaným do podoby prístupového traktu s dominantnou druhou vežou. Na sklonku stredoveku sa v stavebnom materiáli okrem miestneho lomového andezitu objavuje aj sivobiely andezitový tuf a v novoveku ho doplnia pálená tehla i ryolit, pričom andezitový tuf je využívaný najmä v klenbách a záklenkoch otvorov.

Náš výskum tiež doložil včasnorenesančné zdokonaľovanie hradného opevnenia, kedy novou hradbou obkolesili plochu prvého predhradia a vstup do jadra zabezpečili priechnou valcovou baštou. Neskoršie renesančné prestavby druhej polovice 16. až druhej polovice 17. storočia priniesli postupnú dostavbu hradného jadra obytnými palácami, vymedzujúcimi malé ústredné nádvorie s cisternou a obnovu opevnenia predhradia, ktoré od severu rozšírili o ďalšie menšie predhradie. Neznámu podobu zaniknutých častí hradu priblížili aj písomné údaje z novovekých inventárov, ktoré z priestorových dôvodov bližšie neuvádzame. Archívny výskum zároveň potvrdil funkčnosť hradu až do začiatku 18. storočia, kedy sa už prestal udržiavať a bol ponechaný na úplné schátranie. Ďalšie poznatky o stavebných dejinách tejto pamiatky možno očakávať najmä od plánovaného archeologického výskumu.

Táto štúdia bola podporovaná Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-0598-10.

Pramene a literatúra

- BAĎURÍK, J., 1975: Z dejín revíštského panstva do polovice 17. storočia, Zborník FF UK – Historica XXVI, 169–189.
- BARTA, J., 1977: Prieskum Žiarskej kotliny a Kremnického pohoria v roku 1976. In: Archeologické výskumy a nálezy na Slovensku v roku 1976, 31–33. Nitra.
- BEL, M., 1742: Notitia Hungariae novae historico-geographica IV. Viennae.
- BÓNA, M., 2007: Katalógové heslo: Revište. In: Plaček, M.–Bóna, M., Encyklopédia slovenských hradov, 250–253. Bratislava.

6 S touto stavebnou etapou súvisia aj dve zachované jedľové lešenárske guľatiny z úrovne nadstavby vstupnej bašty, ktoré sa ale pre malý počet letokruhov nepodarilo datovať (tab. 1: vzorky č. 7 a 8).

- CSORBA, Cs., 2006: Felvidéki várak története. Budapest.
- ENGEL, P., 1996: Magyarország világi archontológiája 1301–1457, zv. I. Budapest.
- FELD, I., 2005: Salgó vára. In: Castrum (A Castrum Bene Egyesület Hírlevele), sz. 1, 109–111. Budapest.
- FIALOVÁ, H.–FIALA, A., 1966: Hrady na Slovensku. Bratislava, nestranované.
- FÜGEDI, E., 1977: Vár és társadalom a 13–14. századi Magyarországon. Budapest.
- GARDAVSKÝ, Z., 1972: Predbežný průzkum hradů středoslovenského kraje – hrad Revište, ulož. v Archivu KPÚ v Banskej Bystrici, sign. A 518.
- HEUSSNER, U., 1999: Wieviel fehlt? – Ein Beitrag zur Genauigkeit von dendrochronologischen Datierungen. In: Den Bogen spannen... Festschrift für Bernhard Gramsch zum 65. Geburtstag. Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas 20 (Cziesla, E.–Kersting, T.–Pratsch, S., edd.), 523–525. Weissbach.
- JUCK, L., 1977: Revište – hrad a panstvo, Vlastivedný časopis XXVI, č. 1, 14–18.
- KNIBBE, B., 2011: PAST4. Version 4.3. Instruction manual. SCIEM/Bernhard Knibbe.
- MENCLOVÁ, D., 1933: Pozostalost' D. Menclovej ulož. v Archive Národního muzea v Prahe – Fond Dobroslava a Václava Menclovci, krabica č. 36, zložka č. 290.
- 1973: Príspevok k typológii hradov, zámkov a kaštieľov na Slovensku. In: Pisoň, Š., Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku, 397–446. Bratislava.
- PRAMENE, 1992: Pramene k dejinám osídlenia Slovenska z konca 5. až 13. storočia. II. zväzok Stredoslovenský kraj (Bialeková, D., ed.). Nitra.
- SCHRÖDER, K., 1887–1888: Három várrrom felvétele. Körmöczbányaim. k. állami főreálisokola értesítője, 3–31.
- SCHWEINGRUBER, F. H., 1990: Mikroskopische Holz Anatomie. Birmensdorf.
- SÚPIS, 1969: Súpis pamiatok na Slovensku. Zv. 3. Bratislava.
- ŠÚBA, HKG: Štátny ústredný banký archív v Banskej Štiavnici, fond Hlavný komorsko-grófsky úrad v Banskej Štiavnici.
- VÁLINÉ POGÁNY, J., ed., 2000: Az örökség hagyományozása. Könyöki József műemlékfelmérési 1869–1890. Budapest.

Zusammenfassung

Die bisherigen Forschungsergebnisse von Burg Revište

Die Ruine der Höhenburg befindet sich im mittleren Gran-Gebiet und die dort durchgeführten interdisziplinären Untersuchungen aus dem Jahr 2012 knüpften an ältere Oberflächenbegehungen von J. Könyöky (1887), D. Menclová (1933) und Z. Gardavský (1972) an. Die jetzige Forschung konzentrierte sich auf die bauhistorische Analyse der oberirdischen Mauerwerke (M. Bóna), auf die dendrochronologische Datierung der Baelemente aus Holz (P. Barta), auf die Untersuchung der verwendeten Gesteine (D. Pivko) sowie auf das Studium der schriftlichen Quellen mit Schwerpunkt auf die Neuzeit (R. Ragač).

Die Forschungsergebnisse lieferten eine Präzisierung bzgl. Datierung der ältesten erhaltenen gemauerten Architektur der Burg in den Verlauf der ersten beiden Jahrzehnte des 14. Jahrhunderts und schlossen somit ältere Vermutungen aus, die Burg sei im 13. Jahrhundert errichtet worden. Inwiefern die Burg erst ab 1331 in den schriftlichen Quellen auftaucht kann man nur Mutmaßungen darüber anstellen, dass sich ihr Bau im Zeitalter der Feudalanarchie auf die Initiative des Oligarchen Matthäus Csák von Trentschin oder eines anderen Mitglieds aus dessen Familie zurückführen lässt. Die frühgotische Burg wurde auf einem schmalen Felsenkamm errichtet, und sein Längsgrundriss von 60 × 9–12 m war von 1,5 m starken Mauern umgeben. Der ursprüngliche Eingang war im südlichen Abschnitt der Befestigung gelegen, wo auch ein Teil der Brustwehrmauer der Burgmauer erhalten geblieben ist. Gleichzeitig hat sich gezeigt, dass von den sichtbaren oberirdischen Konstruktionen nur die Reste des quaderförmigen Wohnturms am nördlichen und am höchsten gelegenen Ende des Areals der ursprünglichen Bebauung der frühgotischen Burg zugeordnet werden können. Der gegenüberliegende südliche Palast hat sich im Unterschied zu früheren Annahmen als jünger erwiesen.

Beim späteren, durch Dendrochronologie in die vierziger Jahre des 14. Jahrhunderts datierten hochgotischen Umbau der Burg kam es zu einer umfangreichen Rekonstruktion und einem Ausbau der Außenbefestigung und des Wohnturms. Am südlichen Rand des Hofes und offenbar

auch an der östlichen Wehrmauer sind Wohntrakte entstanden, die durch einen vorgekragten hölzernen Wehrgang (Hurde) abgeschlossen wurde. Seine Reste wurden am östlichen Wehrgang der Kernburg entdeckt, wobei der westliche, unbebaute Abschnitt der Befestigung durch Zinnen abgeschlossen wurde.

Die identifizierten jüngeren mittelalterlichen Umbauten der zweiten Hälfte des 14. und 15. Jahrhunderts waren auf die Perfektionierung der Verteidigung des Eingangs zur Kernburg konzentriert, die von den Besitzern durch einen Zugangszwinger mit quaderförmiger Bastei verstärkt wurde. Durch ihren mehrfachen Umbau und durch Aufmauerung entstand ein geschlossener östlicher Eingangstrakt mit einem zweiten Turm, der den südlichen Teil des Burgkomplexes dominierte. Die petrographische Analyse der Gesteine hat ergeben, dass die ältesten mittelalterlichen Mauerwerke aus örtlichem Andesit gemauert wurden, der aus dem Burgfelsener Gebirge gebrochen worden war. An der Neige des Mittelalters taucht im Baumaterial auch grau-weißer andesitischer Tuff auf, in der Neuzeit wird das Material um gebrannte Ziegeln und Ryolith ergänzt, und andesitischer Tuff wurde besonders für die Gewölbe und die Nischen der Öffnungen verwendet.

Die Untersuchung belegte auch eine frührenaissancezeitliche Perfektionierung der Burgbefestigung, die mittels Dendrochronologie in das zweite Drittel des 16. Jahrhunderts datiert wird. Damals wurde die Fläche der ersten Vorburg durch eine neue Wehrmauer umfriedet und der Eingang zur Kernburg durch eine zylinderförmige Bastei gesichert.

Die späteren renaissancezeitlichen Umbauten ab der zweiten Hälfte des 16. bis zur zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts wurden von einem allmählichen Ausbau der Wohnpaläste der Kernburg begleitet, die einen kleinen zentralen Hof mit Zisterne umgrenzten. Gleichzeitig wurde der nördliche Wohnturm um ein viertes Geschoss aufgestockt. Erheblich umgebaut wurde auch die Befestigung der ersten Vorburg, die von Norden her um eine weitere kleinere Vorburg vergrößert wurde. Das unbekannte Aussehen der untergegangenen Burgteile konnte auch mithilfe der schriftlichen Angaben in den neuzeitlichen Inventaren erhellt werden, in denen die einzelnen Teile des Burgkomplexes und seine Innenausstattung detailliert beschrieben werden. Die Archivforschungen haben auch bestätigt, dass die Burg bis zum Beginn des 18. Jahrhunderts in Betrieb war, als sie – bereits in staatlichem Besitz – nicht mehr instand gehalten wurde und man sie ganz verfallen ließ. Weitere Erkenntnisse über die Baugeschichte dieses Denkmals können insbesondere von der geplanten archäologischen Grabung erwartet werden.

Die vorliegende Studie wurde von der Agentur zur Förderung von Forschung und Entwicklung auf Grundlage von Vertrag Nr. APVV-0598-10 gefördert.

Ing. arch. Martin **Bóna**, Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, SK 814 99 Bratislava, bona.martin@gmail.com

Mgr. Peter **Barta**, PhD., Katedra archeológie Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Gondova 2, SK 814 99 Bratislava, peterbarta@chello.sk

PhDr. Radoslav **Ragač**, PhD., Slovenský národný archív, Drotárska cesta 42, SK 840 05 Bratislava, radoslav.ragac@sna.vs.sk

doc. RNDr. Daniel **Pivko**, PhD., Katedra geológie a paleontológie Prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave, Mlynská dolina, SK 842 15 Bratislava, pivko@fns.uniba.sk

